

ФОРМУВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ЯКОСТЕЙ

Чуркіна Вікторія Григорівна

кандидат мистецтвознавства,
магістр управління навчальним закладом,
доцент кафедри виховання й розвитку
особистості,
КВНЗ «Харківська академія неперервної
освіти»,
Україна, м. Харків
e-mail: vikalira@ukr.net

Косенко Катерина Олегівна

магістр управління навчальним закладом,
методист першої категорії Центру
громадянського виховання,
КВНЗ «Харківська академія неперервної
освіти»,
Україна, м. Харків
e-mail: cattie@mail.ru

***Анотація.** Розглянуто сутність формування морально-ціннісних якостей у педагогічних працівників. Обґрунтовано значущість моральних норм і взаємовідносин у курсі професійної етики вчителя в умовах неперервної освіти. Висвітлено актуальність проблеми, основні концептуальні положення, теоретичні основи формування морально-ціннісних якостей.*

***Ключові слова:** морально-ціннісні якості, педагогічні працівники, мораль, моральність, моральна культура, професійна етика вчителя.*

Вступ. Сучасні фахівці різних сфер (етика, право тощо) описують моральні вимоги до особистості в умовах глобалізації та трансформації цінностей. У педагогічній науці та практиці протягом історичного часу неодноразово робилися спроби уніфікувати ці вимоги та створити кодекси

моральної поведінки учня, студента, вчителя, викладача, фахівця, які спиралися б на загальнолюдські цінності.

Метою даної статті є аналіз засобів щодо формування морально-ціннісних якостей у педагогічних працівників, а також спробувати довести необхідність її використання в системі післядипломної педагогічної освіти.

Основна частина. Вищенаведене зумовило актуальність обраної проблеми та необхідність її обґрунтування і наукового аналізу засобами ціннісного підходу, «людського виміру» політики, освіти, суспільного життя. Поняття «цінність» вказує на те, якого значення надає людина тим життєвим реаліям, з якими вона має справу, який сенс для її існування мають суспільна справедливість, рівність, влада тощо. Ціннісні орієнтири – надання переваги певним смислам чи їх відторгнення, вони є внутрішньою, духовною мотивацією людської поведінки, зумовлюють вчинки та пояснюють якості особистості.

Освіта трактується як сфера людиноцентризму, яка в цілісному вигляді формує професійні знання, культуру та світогляд особистості. Людинотворення пов'язано з долученням до «життєвої мудрості» – моралі, суспільними настановами щодо обов'язків людини [3, с. 217].

Латинським аналогом слова *ethos* є слово *mos, mores*, що означає вдачу, звичай, характер. Пізніше було утворено термін *moralitas* – мораль – регулятив людських вчинків, найбільш повне виявлення людського в людині [2]. Мораль – це сукупність вимог, норм і принципів щодо поведінки людини у ставленні її до суспільства та інших людей і до самої себе з позицій добра чи зла. Вчинки людини проявляються в тому, що вона знає, бажає та вміє досягати бажаного, не завдаючи шкоди своєму оточенню. Моральний досвід і вчинки особистості закріплюють переконання, набуваються навички моральності.

В етиці середньовічної Європи домінували категорії християнського вчення про добро – зло, гріх – спокуту, Божу благодать, страждання (як засіб

очищення, піднесення духу над плоттю). Основними чеснотами вважалася тріада «Віра – Надія – Любов».

Ренесансні гуманісти ставили значущість людини в залежність від її особистих якостей, особистої доброчинності, таланту. В епоху Ренесансу утверджується етика й ідеологія гуманізму. Гуманісти не відмовилися й від християнських чеснот, але висунули на перший план низку нових: талант (а не порода, походження), шляхетність, доблесть, активність (працьовитість), спільне благо (добробут), мудрість, доброчесність (чесність), справедливість, толерантність, щастя (блаженство), доброчинство, мету життя людини [4, с 98]. Центральним принципом етики гуманізму епохи Відродження був, принцип спільного блага, за яким патріотизм, служіння державі, суспільна активність ґрунтувалися на підпорядкуванні приватних інтересів спільному благу.

Так, Ф. Ніцше, який наприкінці ХІХ ст. передбачив насування кризи європейської культури, визначив її сутність: втрачають свою силу основні моральні цінності, що культивувалися християнством («Бог помер»). На зміну йде пафос долі, любові до року, проповідь злиття з іраціоналістичною стихією життя.

Сьогодні у ХХІ ст. криза культури та освіти актуалізує розгляд питання формування морально-ціннісних якостей у педагогічних працівників різних навчальних закладів. Враховуючи реальність, можна зробити висновок про те, що в процесі засвоєння та передачі знання виникає необхідність підвищення ролі етики і моралі, формування морально-ціннісних якостей керівників різних рангів і педагогічних працівників з метою забезпечення морально-етичного характеру їх дій, вчинків і професійної поведінки.

Курс «Професійна етика вчителя» в системі підвищення кваліфікації представників цієї професії вивчається з метою формування у педагогічних працівників відповідних вимогам часу психологічних і моральних якостей як необхідних умов досягнення успіху в процесі повсякденної фахової

діяльності. Завдання курсу полягає в підвищенні рівня культури, формуванні уявлень про історію та розвиток етичного знання, а головне, допомогти зрозуміти сутності культури, моралі та моральності, їх функцій [6, с. 3].

Мораль покликана сприяти соціальній злагоді та гармонізації суспільства, бо сьогодні в умовах мультикультурного, інформаційного, ринкового суспільства відбувається трансформація цінностей і норм, вибір стратегії позбавляється етичних оцінок та дій. Змінюється моральна свідомість. Сьогодні розмиваються етичні та логічні норми суспільних і родинних стереотипів, втрачається ідентичність та руйнується ментальність.

Етичними, тобто морально виправданими, є вчинки індивіда, цілі і результати співвідносяться з цінностями, правами та інтересами всіх зацікавлених осіб, тобто всіх тих, кого це стосується.

Сутність моралі простежується в етичній ієрархії, яка визначає правила поведінки: не нашкодь, запобігай злу, твори добро.

Рисунок 1. Суть моралі

Норма «не нашкодь» становить нижчий щабель ієрархії, оскільки вимагає значно менше зусиль у порівнянні з її більш високими ступенями – «запобігти злу» і «твори добро».

Багато людей визнають необхідність дотримуватися в будь-яких умовах, зокрема, і в відносинах між колегами, наступних правил поведінки:

- бути чесним (правдивим, щирим, відвертим, відкритим, неупередженим, не шахраювати, не красти, не брехати, не змінювати, не хитрувати);

- бути порядним, тобто бути принциповим, шляхетним, відкритим, сміливим і діяти на переконання; не бути недобросовісним;

- дотримуватися обіцянок: цінувати правду, виконувати обіцяне, додержуватися домовленостей (як усних, так і закріплених на папері), не інтерпретувати домовленості надмірно за допомогою технічних або юридичних норм;

- бути вірним, а це означає бути вірним і відданим друзям, колегам, споживачам і країні, не використовувати і не розголошувати довірчу інформацію; у професійній діяльності підтримувати здатність до незалежних професійних суджень, намагаючись уникати тиску і конфліктів інтересів;

- бути справедливим (мають бути притаманні такі риси, як неупередженість, відчуття справедливості, однакове ставлення до всіх, терпимість і прийнятність розмаїття різних точок зору, не підбурювати інших до помилок і не прагнути отримувати з цього зиск);

- дбати про інших (бути турботливим, добрим, із співчуттям ставитися до інших, ділитися і віддавати, служити іншим, допомагати тим, хто цього потребує, і намагатися не ображати інших);

- поважати інших: виявляти повагу до людської гідності поважати право на приватне життя і на автономію кожної людини; бути ввічливим, пунктуальним і стриманим; давати іншим інформацію, необхідну їм для прийняття рішень; не ставитися до інших зверхньо, не принижувати);

- бути законослухняним громадянином (виконувати справедливі закони; якщо закон несправедливий, відкрито заявляти про це; відповідально ставитися до всіх демократичних прав і привілеїв; на посаді керівника чи лідера важливо обрати демократичний шлях прийняття рішень, уникати

зайвої секретності або приховувати інформацію і сприяти тому, щоб всі мали інформацію для обдуманого вибору з метою реалізації своїх прав);

- прагнути до досконалості у виконанні особистих і професійних обов'язків; бути старанним, надійним, працелюбним і обов'язковим; виконувати всі доручення якнайкраще, розвивати і підтримувати високий рівень компетентності, бути добре поінформованим і підготовленим, не задовольнятися посередністю, не прагнути перемогти за будь-яку ціну;

- брати відповідальність за свої рішення, за можливі наслідки своєї діяльності чи бездіяльності і за ті приклади, які ви даєте іншим. Батьки, вчителі, роботодавець, багато професіоналів і державні службовці мають бути відповідальними в своїй поведінці та вчинках, у зберіганні та зміцненні репутації своїх сімей, компаній та уряду; морально відповідальні люди уникають навіть видимості порушення етичних норм і вживають заходів для виправлення або попередження неправильної поведінки інших [6, с. 60–61].

У системі виховання та освіти варто окремо зупинитися на оцінці, що активізує моральну самосвідомість особистості, безпосередньо співвідноситься з нормами, ідеалами та проявляється у вигляді поглядів, думок, суджень [5, с. 42]. Самосвідомість людини сприяє моральній рефлексії, тому моральність людини тісно пов'язана з її здатністю до вільного вибору. Людина має вміти в процесі цього вибору дистанціюватися від егоїстичних матеріальних і фізіологічних потреб, щоб підпорядкувати вчинки моральним правилам і принципам. Вільний вибір – це звільнення від невідворотного впливу зовнішніх і внутрішніх обставин, акт особистого рішення, вираз індивідуальності суб'єкта.

Буття людини нерозривно пов'язане з оцінюванням, з поділом на гарне й погане. У складних ситуаціях, коли стикаються рівнозначні цінності, такі, як, наприклад, обов'язок і любов, дружба і правдивість, людина змушена міркувати, зважувати «за» і «проти», формуючи свою позицію для

конкретних умов і подій. Саме це дозволяє реалізувати здатність вільно виявляти свою моральну волю [2].

Моральна свідомість спирається на знання предмета, обстановки, ситуації тощо. До засобів морального виховання належить застосування сили позитивного прикладу, формування громадянської свідомості. Сьогодні у цій справі особлива відповідальність лежить як на педагогічних працівниках, так і на керівниках усіх рангів, що мають бути взірцями бездоганної чистоти, об'єктивності, порядності.

Разом із тим доведено, що ця проблема є складною, але слухачі курсів підвищення кваліфікації мають змогу ознайомитися зі структурою та основними категоріями етики й етикету; їм прищеплюються навички наукового аналізу соціально значущих проблем і процесів, умінь використовувати методології суспільних наук у різних видах професійної діяльності та повсякденному житті.

«Професійна етика вчителя» являє собою дисципліну, яка є одним з найважливіших розділів філософського знання, об'єктом дослідження якого виступає феномен моралі та людина як моральна істота.

Однією зі специфічних особливостей викладання етичного знання та формування моральнісного світогляду вчителя є єдність інформаційного й ціннісно-орієнтовного (виховного) аспектів, що передбачають вивчення і глибоке ознайомлення з матеріалом, що створює сприятливі умови для творчого сприйняття його як слухачами курсів (учителями), та формування в них потреби підвищення рівня знання про етику та набуття практичного досвіду в цій галузі.

У зв'язку з цим необхідно виокремити декілька аспектів етичного знання, що дозволяють сформуванню у слухачів курсів підвищення кваліфікації цілісне уявлення про мораль, вчинок, совість з метою їх особистісного та професійного росту, підвищення компетентності.

Соціальний і ціннісний прогрес зумовлюють ступінь свободи ціннісного вибору діянь і вчинків, які відповідають історичному розвитку і водночас впливають не тільки на об'єктивну можливість вибору варіантів, а й на суб'єктивну здатність особистості до морального самовизначення.

Ціннісна орієнтація, виражена у моральних потребах, по суті, проявляється у психіці людини через мислення, почуття, підсвідомі спонуки, надає людині можливість обирати навіть на інтуїтивному рівні ту лінію поведінки, яка впливає із прийнятих нею цінностей. Важливе значення для духовно-морального самовизначення особистості мають ідеї, ідеали, переконання, оскільки відіграють вирішальну роль у ставленні особистості до власної позиції у моральному виборі й є підґрунтям ціннісних орієнтирів. Погоджуємося з висновками Н. Гузій, що головна увага має зосереджуватися на висвітленні теорій і проблем сучасної етики, поняттях моральної свідомості та морального виміру, що дають уявлення про міру людяності суспільства та особистості [1, с. 102].

У добу глобалізації в XXI ст. актуальними є проблеми добра та зла, справедливості та гуманності, сенсу життя та щастя людини, узагальнення досвіду духовних пошуків людства. Також приділяється увага таким цілям: оволодіння системою знань, які відображають процес формування і розвитку етичних цінностей; вироблення цілісного гуманістичного світосприйняття як фундаментальної основи світоглядної підготовки особистості.

Висновки. Ґрунтовне опанування етичною теорією й усвідомлення її як засадничої основи морально-ціннісних взаємин у педагогічному процесі є необхідним складником компетентності сучасного педагогічного працівника та інших учасників навчально-виховного процесу. Висока культура впливає на повсякденність особистості таким чином, що вона забезпечує, крім її фізіологічних потреб, ще й інформаційні, емоційні, інтелектуальні, моральні, естетичні тощо. Культура працює як система трансформації потреб, відокремлюючи головну потребу (за допомогою моральності) бути та

залишатися людиною. Актуалізується розгляд найбільш важливих проблем етики та моральності як наукових напрямів та як реальних сфер людської життєдіяльності. «Професійна етика вчителя» сприяє оволодінню основними знаннями про мораль і моральність в усіх її історичних проявах і формах, шляхи формування моральної культури особистості; чуттєве як момент цілісного утвердження людини в світі, загальні закони розвитку мистецтва та розмаїття форм естетичного відношення людини до світу.

Сьогодні етика стає актуальним курсом для магістрів, аспірантів, учителів, викладачів вищих навчальних закладів, наукових працівників. У тісному зв'язку з інноваціями він виконує функцію формування особистості й складає основу життєдіяльності фахівців у XXI ст.

Список використаної літератури

1. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
2. Етика : навч. посіб. / за ред. В. О. Лозового. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
3. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – Київ : Віра Інсайт, 2000. – 444 с.
4. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні : ідеї гуманізму епохи Відродження в укр. філософії XV – поч. XVII ст. / Володимир Литвинов. – Київ : Основи, 2000. – 472 с.
5. Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / упоряд.: І. А. Зазюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко. – Київ : СПД Богданова А. М., 2008. – 462 с.
6. Серих Л. В. Професійна етика вчителя : навч.-метод. посіб. / Л. В. Серих, В. Г. Чуркіна. – Харків : Ранок, 2015. – 176 с. – (Наша школа).

***Аннотация.** Рассмотрена сущность формирования морально-ценностных качеств у педагогических работников. Обосновывается значимость моральных норм и взаимоотношений в курсе профессиональной этики учителя в условиях непрерывного образования. Освещены актуальность проблемы, основные концептуальные положения, теоретические основы формирования нравственно-ценностных качеств.*

***Ключевые слова:** морально-ценностные качества, педагогические работники, мораль, нравственность, моральная культура, профессиональная этика учителя.*

***Summary.** The essence of formation of moral values qualities of teachers. Actualized significance of moral norms and relationships in the course of professional ethics of teachers in the conditions of continuous formation. When covering the relevance of the problem, the main conceptual positions, the theoretical basis for the formation of moral and value qualities.*

***Keywords:** moral values quality, teaching staff, morality, morals, moral culture, professional ethics of teachers.*